

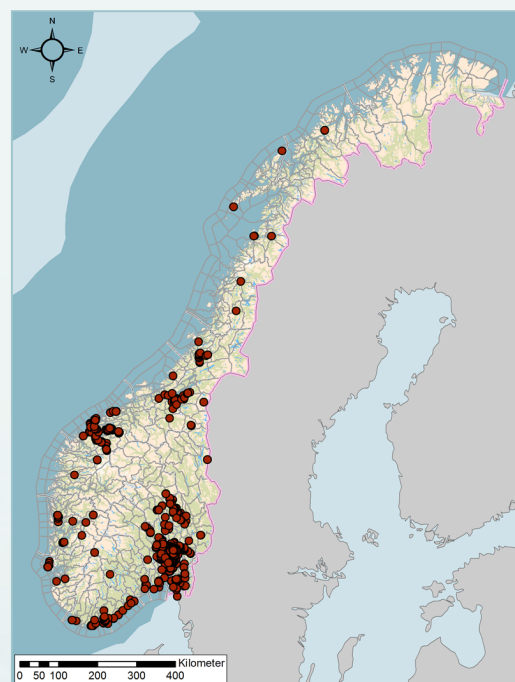
Kjempebjørnekjeks *Heracleum mantegazzianum*

Fremmed art

Fra å være et eksotisk innslag i hager er kjempebjørnekjeks blitt et ugress som kan danne store bestander. Kjempebjørnekjeks er godt etablert i deler av Sørøst-Norge og er i spredning i andre landsdeler. Kjempebjørnekjeks fortrenger hjemlige arter og endrer naturtypene den invaderer. Plantesaften inneholder en gift som utgjør en helserisiko for mennesker og dyr.

Status

Risikovurdering 2012: Svært høy risiko (SE)

Utbredelseskart som viser ville forekomster av kjempebjørnekjeks basert på herbariedata og ikke-belagte observasjonsdata (krysslister, artsobservasjoner o.a.).

Kjennetegn

Kjempebjørnekjeks tilhører skjermplantefamilien Apiaceae og er, sammen med tromsøpalme, den største stauden i Europa. Den danner en rosett av store trekoplete eller finnete blad med langt tilspissede fliker. Rosetten visner om høsten, men planten overvintrer med knopper øverst på rotsystemet, like i jordoverflaten. Etter et par år vokser det opp en kraftig stengel (opptil 10 cm i diameter), og på den kommer flere stengelblad og et grenet system av skjermmer: en svær hovedskjerm omgitt av noe mindre sideskjemmer. Stengelen kan også ha sidegrener med skjermmer. Ved gode vekstforhold kan planten bli over 5 m høy og like bred, målt fra bladspiss til bladspiss i rosetten. Ett enkelt blad kan bli 2–3 m langt. I Norge er kjempebjørnekjeks som regel lavere (2–4 m) og bladene kortere, men 1–2 m bladlengde er ikke uvanlig. Hovedskjermen er markert eller sterkt hvelvet og kan bli opptil 0,8 m bred, men 0,5 m er vanligere. Nedre del av stengel og bladskaff er ofte rødflekket.

Plantesaften i stengelen og hårene til kjempebjørnekjeks inneholder en gift som virker irriterende på huden og kan sammen med sollys forårsake brannskader i huden både på mennesker og dyr. Dette fungerer som en beskyttelse for planten og bidrar til at den ikke så lett blir beitet eller skadet.

Kjempebjørnekjeks kan forveksles med tromsøpalme, den andre storvokste innførte arten i slekten *Heracleum*. Når artene er "typiske" er de relativt enkle å skille, men det forekommer mellomformer som kan være vanskelige å bestemme. Tromsøpalme har finnete blad med kortere tilspissede fliker og flattere eller mer svakt hvelvete skjermmer. Sideskjemmene hos tromsøpalme er mindre enn hos kjempebjørnekjeks, og de visner også gjerne ned uten fruktsetting.

Rødpigmentering på stengel og stilker er oftest jevnere hos tromsøpalme enn hos kjempebjørnekjeks.

Utbredelse

Kjempebjørnekjeks kommer fra Sørvest-Asia.

Arten ble introdusert til Europa på begynnelsen av 1800-tallet. I Storbritannia har den vært kjent siden 1817. Den ble markedsført som prydpalme og introdusert til mange land i Europa. Den har spredt seg fra hagene og etablert seg i europeiske kulturlandskap i en slik grad at den er blitt en internasjonal pestart. Den er naturalisert i store deler av Europa, sentrale deler av Russland og i Canada og USA.

Det er ikke kjent når kjempebjørnekjeks ble tatt inn til Norge, med det skjedde sannsynligvis på slutten av 1800-tallet. Den meldes ikke som forvillet fra dyrkning før 1960-årene. Flere store bestander er minst 40–50 år gamle.

Kjempebjørnekjeks er veletablert på nedre deler av Østlandet, spesielt i Oslo-Akershus, Østfold og Buskerud. Den er i spredning rundt Mjøsa og

Kjempebjørnekjeks er lyskrevende, men tåler å vokse i skogkanter og glenner i løvskog.

nedover kysten fra Vestfold til Vest-Agder. Her er den vanligst i Kristiansand-området. På Vestlandet er den sjelden, men er åpenbart i begynnende spredning. Her er den veletablert bare i Strand i Ryfylke, Kvinnherad i Sunnhordland og i Rauma/Vestnes i Romsdal.

Kjempebjørnekjeks er nokså nylig påvist i Trondheim og flere nabokommuner. Ellers i Trøndelag er den i svak spredning, bortsett fra i Namdalen (Namsos–Overhalla) der den spres raskt fra flere store forekomster. Den nordligste kjente forekomsten er Tromsø, der den ble påvist i 1993, men den er foreløpig sjelden i Nord-Norge. Kjempebjørnekjeks vokser fortrinnsvis i lavlandet; de aller fleste lokalitetene ligger under 200 moh.

Biologi

I løpet av 2–4 år bidrar bladrosetten til at det bygges opp et stort rotsystem (av gulrotlignende tapprøtter) med tilstrekkelig næringsressurser til at planten kan blomstre. Den dør vanligvis

etter blomstring (den er engangsblomstrende).

Kjempebjørnekjeks formerer seg utelukkende med frø; den har ingen former for vegetativ formering. Frøproduksjonen er derfor avgjørende for om de blomstrende plantene blir erstattet av nye planter. Den er imidlertid meget stor, og frøene danner også frøbank i jorda. En enkelt plante kan gi opphav til 40–50 000 frø. Frøene har vanligvis god spireevne, og om våren kan det stå tett i tett med ungplanter. Disse tynnes etter hvert, slik at færre planter vokser opp til rosetter som gradvis bygger planten opp til det blomstrende stadiet. I store bestander er årlig ca. 10 % av plantene i blomst, mens de øvrige bygger seg opp til blomstring.

Frukten (en spaltefrukt) består av to delfrukter med ett frø i hver. Den spres med vind og vann, men kan lett følge med jord, redskap og kjøretøyer som har berøring med plantene. De fleste fruktene faller ned ikke langt fra morplanten, men sterk vind og flomperioder kan føre til spredning over lengre distanser.

Kjempebjørnekjeks finnes ofte i nærheten av hager der den er eller har vært dyrket. De fleste bestandene står i dag langs samferdselsnett: i kanten av gater og veier og f.eks. langs T-banenettet i Oslo. Fruktene spres med luftstrømmen fra trafikken. Viktige voksesteder er også skrotemark og ulike typer eng, grasmark, skogkanter og bekke- og elvekanter. Foreløpig er det først og fremst i kulturlandskapet den har etablert seg. I fremtiden vil den trolig bli vanligere langs bekke- og elvekanter og på strender. Den foretrekker relativt dyp og næringsrik jord, men er observert på grunnlendt mark som steinfallinger og bergskrenter. Det er bare på jordbruksarealer i full bruk (regelmessig pløying, slått, høyt beitetrykk) eller uinfiserte steder der vegetasjonen kuttes ned flere ganger i sesongen at kjempebjørnekjeks kan hindres i å etablere seg. På de fleste andre arealer i lavlandet vil den kunne etablere seg, med unntak for de tørreste og skinneste naturtypene.

Det er noe uklart i hvor stor grad kjempebjørnekjeks hybridiserer med sine slektninger tromsøpalme og sibirbjørnekjeks. En del materiale passer ikke tydelig innenfor artsgrensene slik de er beskrevet i dag, men hvorvidt dette skyldes variasjon innen nært beslektede arter eller hybridisering er uklart og krever nærmere undersøkelser.

Bestandsstatus

Kjempebjørnekjeks har vært i spredning i flere tiår, men spredningen ser ut til å akselerere. En stor del av de kjente forekomstene er ganske unge, og potensialet for stadig flere nyetableringer er stort.

Arten er fra herbariedata kjent fra ca. 130 forekomster i landet, men pga. problemer knyttet til pressing av denne digre planten, er den trolig sterkt undersamlet. Antallet reelle forekomster vil derfor være mye høyere.

Kjempebjørnekjeks kan danne store bestander som endrer vegetasjonens struktur. Arten kan også fortrenge hjemlige arter og er på grunn av sin størrelse til hinder for ulike typer arealbruk. Kjempebjørnekjeks anses som en pestart i flere europeiske land og i Nord-Amerika. Den står på topp-100 listen over de verste artene i Europa. Forskningsmiljøer og myndigheter arbeider mye med å fjerne arten.

Referanser

- Fremstad, E. & Elven, R. 2006. De store bjørnekjeksartene *Heracleum* i Norge. NTNU Vitenskapsmuseet Rapport botanisk serie 2006-2: 1-35.
- Jahodová, Š., Trybush, S., Pyšek, P., Wade, M. og Karp, A. 2007. Invasive species of *Heracleum* in Europe: an insight into genetic relationships and invasion history. *Diversity and Distributions* 13: 99–114.
- Nielsen, C., Ravn, H.P., Nentwig, W. & Wade, M. (red.). The Giant Hogweed best practice manual. Guidelines for the management and control of an invasive weed in Europe. Forest and Landscape, Hørsholm. 44 s. Se også <http://www.giant-alien.dk>
- Often, A. 1994. Kjempebjørnekjeks (*Heracleum mantegazzianum*) funnet i Tromsø. *Polarflokken* 18-1: 49-53.
- Often, A. & Graff, G. 1994. Skillekarakterer for kjempebjørnekjeks – *Heracleum mantegazzianum* – og tromsøpalme – *H. 'laciniatum'*. *Blyttia* 52: 129-133.
- Otte, A. & Franke, R. 1998. The ecology of the Caucasian herbaceous perennial *Heracleum mantegazzianum* Somm. et Lev. (Giant Hogweed) in cultural ecosystems of Central Europe. *Phytocoenologia* 28:205-232.
- Tiley, GED., Dodd, FS. & Wade, PM. 1996. Biological flora of the British Isles. No. 190. *Heracleum mantegazzianum* Sommier & Levier. *Journal of Ecology* 84: 207-319.

Lenker

<http://www.floraweb.de/neoflora/handbuch> og [/datenservice](http://www.floraweb.de/neoflora/daten)

<http://www.heracleum.net/> (J. Ochsmann)

<http://www.europe-aliens.org/speciesTheWorst.do>